

Adalékok a beregszászi református temető történetéhez és jellemzéséhez

„Temetőnek gazos részén,
Elfeledett hantok sora.
Néhol táblán felsejlik,
Nem feledünk el soha.”

Pajor Zsolt

Rezümé A munka egy kárpátaljai – az ukrán–magyar nyelvhatáron fekvő – város, Beregszász református temetőjével, az ehhez kapcsolódó adatokkal, történelmével és jellemzésével foglalkozik. Fő célomul tűztem ki azt, hogy sikerüljön egy olyan képet, illetve leírást adni a temetőről, amely segít Beregszász történeti írásait kiegészíteni, valamint hasznos a gyakorlatban is.

A kutatásom célja közé lehet sorolni azt a tényt, hogy erről a témáról kevés magyar nyelvű kiadvány jelent meg, s így több érdeklődő számára válhat elérhetővé.

Azért érzem szükségességét a téma bővebb és behatóbb tanulmányozásának, mert a temető bőséges történelmi forrásokkal rendelkezik, és ezek felkutatása és vizsgálata hozzájárul a kárpátaljai magyarság történelmi bemutatásához.

Резюме Тема цієї роботи – історія та структура Берегівського реформатського кладовища. У ній коротко розглянуто історію, походження та конструкцію найбільшого кладовища міста.

Головна мета нашої роботи – дати опис кладовища, який допоможе глибше познайомитися з поховальними звичаями та минулим міста Берегово і є корисним для краєзнавства.

Причиною обрання теми дослідження є той факт, що на цю тему до цього часу дуже мало публікацій угорською мовою. Висвітлення цієї теми є вагомим внеском у пізнання історичного минулого угорців Закарпаття.

A temető szent hely (*locus religiosus*). A temetkezés helye már a pogány rómaiak számára is szent volt, annál inkább a kereszténységben. Nem csupán az ünnepélyes megáldás révén, amellyel használatba veszik, hanem sokkal inkább a rendeltetése miatt, mivel a feltámadásra váró megszentelt test ideiglenes pihenőhelyül szolgál.

A temető (görög *koiméterion*; latinul *coemeterium*, nyugvóhely, alvók helye; *campo santo*, szent mező): ami valamely település, emberi közösség halottainak nyugvóhelyül szolgáló, többnyire vízmentes magaslaton fekvő földterület. Eredetileg a temető földfelszíni és föld alatti részét együtt nevezték *coemeterium*nak, magát a föld alatti részt *cryptának* (görög *krüpté*, 'rejtett') mondták. A temető német nevei: *Friedhof*, a béke udvara, a béke kertje menedékhely (a *asylum*); tulajdonképpen *Freithof*, azaz körülzárt udvar, mely szintén a menedékjoggal kapcsolatos (*Freiung* megszabadítást, menedéket, azilumot jelent).¹

A temetők története végigkíséri az emberiség történetét is, hiszen ezzel együtt változott, átalakult, de rendeltetése ugyanaz maradt.

A sírt a legrégebb időkől fogva a föld felszínén is megjelölték. A jelölésre általában álló vagy fekvő kőlap, oszlop szolgált, melybe szobrászati díszek mellett a halott nevét s más feljegyzéseket vésték, gyakran epigramma formában.

Az őskeresztények sírjai is a nyílt utak mellé kerültek Rómában. Idővel helyhiány következtében Rómában és más városokban, ahol a talajviszonyok (tufa) megengedték, föld alatti temetkezési helyeket, katakombákat is létesítettek.²

Az üldözések elmúltával, a IV. századtól a keresztények újra a szabad ég alatt, a város előtti mezőkön temetkeztek.

¹ A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola volt történelem szakos hallgatója. A tanulmányt Boeskor Andrea lektorálta.

² Magyar Katolikus Lexikon. <http://www.lexikon.katolikus.hu/temető>

³ Uo.

A köztemetők előképe a XIV–XVI. században a hatalmas európai pestis- és leprajárványok után jelent meg. Ezek megtizedelték a lakosságot, s a járványveszély miatt a halottakat újra a helységekben kívül, vagy azok szélein földelték el.

A magyar temetők története

A honfoglaló magyarság temetői a lakóterületen kívül kerültek el. A honfoglalás kori sírokban a halott arcát általában a felkelő nap felé fordították.

A kereszténység felvételét követően Szent László és Könyves Kálmán törvénykönyvei előírták a templomok melletti temetkezést.

A sírok jelölésére a középkorban fából ácsolt keresztet használtak, a kőben gazdag vidékeken durván megmunkált kőtömböket is helyeztek a sírra. A késő középkorban a tehetősebb városi polgárok festett képekkel, halotti címerekkel díszítették sírjaikat.

A helyszűke, majd egészségügyi megfontolások nyomán a XVI–XVII. század óta kezdték áthelyezni a temetőket a templomok mellől a településen kívülre. A folyamat a XVIII–XIX. században felgyorsult, de ma is találni templom melletti temetőt.

A különböző vallásfelekezetek temetőiket külön-külön helyezték el, még az egy temetős falvakban is a temető más-más részét használták. A katolikusok a sírokra keresztet, a reformátusok fejfát vagy kereszt nélküli kőtáblát állítanak.³

A felekezet szerint a különböző temetők a XVIII–XIX. század folyamán az egész ország területén lezajló nagyarányú spontán paraszti vándorlások, illetve központi telepítési akciók következtében alakultak ki. A törzslakos és az újonnan letelepülő lakosság gyakran különböző vallású volt. Jellegzetesen meghatározza e tény a magyar falvak képét: két templomuk, két temetőjük van. A temetőterület mérete a lélekszámtól függ. Egy-egy községben gyakran találkozunk különböző időszakban létesített, illetve bezárt temetőkkel, amelyek közül a legújabbat használják, míg a régebbiek már csak a halott-tisztelet kegyeleti színterei.

Falvainkhoz, mezővárosainkhoz szükségszerűen tartozik olyan terület, amelybe elföldelték az elhunytakat. Rendkívüli esetekben még a tanyák – a nagy kiterjedésű határral rendelkező alföldi mezővároshoz tartozó szórványtelepülések – lakói is létesítettek egy-két sírból álló temetőt. Napjaink falusi vagy kisvárosi temetőinek csak kisebb hányada áll századok óta hozzátétőlegesen azonos területen, a legtöbbet az utóbbi másfél-két évszázad során nyitották meg.⁴

A temetési szokássor a halál által szükségessé vált átalakulást, változást hivatott levezetni, azaz a közösség gazdasági-társadalmi belső egyensúlyának helyreállítására kínál normatív keretek között intézményesített formát.⁵

A temetési szokássor tehát a halálhoz mint egyedi, konkrét eseményhez, a halál következtében az egyén életében s a közösségben beállt változáshoz való viszonyt reprezentálja, míg a temető magát a ténnyt. Így egészítik ki egymást az adott esemény deklarálására szolgáló időbeli és térbeli rendszerek. Különbözőségükben minden bizonytalanságot alapvető szerepe van annak a természetes igénynek és szükségletnek, hogy a halálózásról és a halálózási arányokról ne csak az esemény közvetlen társadalmi környezete szerezzon tudomást, hanem a következő nemzedékek is. Ez utóbbiak informálására szolgál a temető: három-négy nemzedék születési és halálózási arányainak összevetését kínálva a sírok egymás közötti térbeli elrendeződésével, a sírjelek térbeli megformálásával s a feliratok közvetített adataival.⁶

Az ember mindig közel akarta tudni magához a halottait, ezért a temetés helye szorosan kapcsolódott (és kapcsolódik) a lakóhelyhez. Ezt kívánja a célszerűség is – ne

³ Bartha Elek: *Vallási terek szellemi öröksége*. Debrecen, 2006. 165. o.

⁴ Bartha Elek, 2006. i. m.: 173. o.

⁵ Kunt Ernő: *Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe*. Neumann Kht., Budapest, 2005. 147–150. o.

⁶ Kunt Ernő, 2005. i. m.: 150–165. o.

kelljen messzire menni temetéskor, s majd a sír ápolásakor. Ugyanakkor mindig élesen elválasztották az élők lakhelyét a holtak birodalmától. A települések keletkezésének és fejlődésüknek történetével szorosan összefügg azoknak a helyeknek a keletkezése és létezése, amelyeken megtalálták végső menedéküket a halott polgárok. Ez rendkívül értékes forrás a történelmi kutatások számára.

A temetők létrejöttek és eltűntek, a várossal együtt formálódtak, megjelentek annak peremén, s fejlődésének következtében egyre több új utca és tér vette azokat körül. Néha felszámolásra kerültek vagy elhanyagolódtak az ember emlékezetből történő kitorlésük által.

Beregszász a Vérke jobb partján emelt római katolikus szentély körül formálódott és épült ki. A források tanúsága szerint falai közvetlen közelében keletkeztek az első temetkezési helyek. 1973-ban végzett munkálatok során, a Kossuth téren hatalmas temetkezési helyet fedeztek fel, ám az írásos források tanúsága szerint körülbelül a XIV. század kezdetétől már a jelenleg is meglévő, Puskin utcai temetőben hantolták el az elhunytakat.

A beregszászi református temető páratlan történelmi emlék, amely sokat segíthet Beregszász történelmének és fejlődésének, polgárai életének tanulmányozásában, megismerésében.

Beregszász városában a temetőket három részre lehet osztani: református, római katolikus és a zsidó temető. A legnagyobb területű ezek közül a református temető.

A XIX. századtól a XX. század 40-es éveikig terjedő időszak sírjainak megtalálását nehezítette a pontos temetkezési rendszer hiánya ezen időszakban. Egyes sírokból alig maradt fenn valami, sok esetben hiányzik a hagyományos kelet-nyugati irányú testhelyzet. Ám, eltekintve ettől, az összeszedett anyag lehetőséget nyújt az elemzésre és a temető történelmének további kutatására.

A beregszászi református temetőben, az itt álló nagy kereszt mellett a XVIII. század elején görög katolikusokat kezdtek el temetni. A temetőben található legrégebbi sír egy XVIII. század eleji sír, ám az oda eltemetett személy kilétét sajnos nem sikerült kideríteni.

A tudógonozó felőli oldalon található 1860, 1861, 1875, 1880, 1895 évekből származó síremlék közül nem egy nyilvánítható valódi műemlékké. Különösen szembeötlő egy 1840. évi márványoszlop síremlék, melyet életének 82-ik évében elhunyt Kolozsvári Sámuelné tiszteletére emeltek. Ezen a helyen körülbelül negyven sír található. Ezek nincsenek elkülönítve egymástól, napjaink sírjai közé keverednek. Többségük sajnos az enyészet és az emberi nemtörődömség áldozatává vált.

A korábbi síremlékek és az újabbak váltakoznak. Így, a temető centrális részén található Gulácsi István sírja, aki 1846-ban hunyt el. Ettől feljebb Bercsényi Antal huszárhadnagy (1832–1910), az 1848–1849-es évi forradalom és szabadságharc résztvevőjének sírja. Ezekből lejjebb pedig a XX. század első felének sírjai találhatók. Lehetséges, hogy már korábban (a XIX–XX. század elején) létezett az a gyakorlat, hogy létező sírokba utólag is temettek elhunytakat.

A napjainkig épségben fennmaradt sírok többsége a beregszászi temetőben arról tanúskodik, hogy azokban neves és gazdag személyek alusszák örök álmukat (többek között Horthy Miklós rokonai is).

A temetőben találhatóunk fekete, illetve fehér márványtömböket is mintázatos acélkerítéssel. Sajnos az 1860–1880-as években állított sírok többsége nagyon rossz állapotban van. Ennek oka a homokos talaj, ami miatt lecsúszott a föld a hegyről, és betemeti a sírköveket. Szintén kevés síremlék maradt épségben századunk 10³–40³-es éveiből, ám itt nagy szerepet játszott elhanyagolt állapotuk is.⁷

A temető régi arculata, szerkezete napjainkra teljesen megváltozott. A régi temető, vagyis a régebbi rész jóval keletebbre helyezkedett el, mint a jelenlegi. Ez azt takarja, hogy a régebbi sírok a jelenleg működő Mustang sportcentrum, valamint a temető közvetlen szomszédságában lévő tudógonozó kórház területén lehetett. Valószínűsíthető, hogy

⁷ Valerij Razgulov: A beregszászi református temető történetéről. //Beregszász hetilap, 2000. június 22.

az építkezések alatt itt talált sírköveket összetörték vagy újra felhasználták. Ezeket az észrevételeket az is igazolja, hogy a legtöbb régi sírt, valamint ezek maradványait a temető tüdőgondozó mellett lévő részében találtam.

A beregszászi református temető fekvése, beosztása és szerkezete

A református temető a város keleti részén helyezkedik el. Közel a város határához, a Kígyós falu felé vezető úton. A Puskin utcáról lehet megközelíteni. A református temetővel szemben a beregszászi katolikus temető helyezkedik el. A két temetőt csak az autótűt választja el. Területét tekintve a város református temetője jóval nagyobb kiterjedésű, mint a vele szemben elhelyezkedő katolikus temető. A temető legnagyobb szélessége (nyugat–keleti) megközelítőleg 326 méter, melyet az út mentén mértem. Legnagyobb hosszúsága (észak–déli) nagyjából 255 méter.⁸

A temető területi képe nagyjából négyzet alakú, persze ez alatt azt értem, hogy határait nem vonalzóval húzták, tehát körvonalát megannyi kiszögélés és kanyar tarkítja.

A beregszászi református temetőnek több bejárata is van. A legtöbb az út mentén található, valamint van egy nagyobb bejárata a Szőlőhegy utca felől, ezenkívül létezik még számos kisebb, nem hivatalos megközelítési módja a temetőnek. A temető területének délkeleti részén három kisebb bejárat, vagy éppen kijárat található. Egy kijárat a tüdőgondozó felé vezet, melyet drótkerítéssel különítenek el a temetőtől.

Az utca felől három nagy bejárata van a temetőnek, ezen belül pedig két főbejárata. A főbejáratok szélesek, így lehetővé teszik a halottaskocsi akadálymentes haladását. Persze ez a szélesített rész nem túl hosszú. A nagykapukon kívül négy kiskapuja, vagy kisbejárata van a temetőnek, ezeken értelemszerűen nem lehet behajtani lovas kocsival vagy esetleg autóval.

A temető régi kerítéséből nem sok maradt fent. A díszes nagykapu és a kiskapu a II. világháború alatt eltűnt. A kerítés többi része ledőlt, besüllyedt a földbe. Az új kerítés néhány évvel ezelőtti felállítása során sok rész előkerült a régi kerítésből, ezeket ma a katolikus temető nagykapujának készítéséhez használták fel.

A mai kerítést néhány évvel ezelőtt állították, ez előtt nem vagy csak részlegesen volt kerítés a temető út felőli oldalán.⁹

A nyugati és a déli oldalán lakóházak kertjei határolják a temetőt. A kertekből többségben van kapu, vagy bejárat a temetőbe. Keleti részén a tüdőkórházzal van szomszédságban.

Több főútvonal is fut a temető területén belül. Mint azt már fent említettem, két olyan bejárat van, ahol a halottaskocsi vagy a halottszállító autó tud közlekedni. Az egyik ilyen út a temető legnyugatabbi részén van, elhúzódik egészen a nyugati kútig. A másik lényegében a központi főútvonal, amely majdnem a temető végéig elér. Ezeken a főútvonalakon kívül még több kövezett kisebb útvonal van a temetőben, valamint számos kisebb, nem kövezett mellékútvonal. A kisebb mellékútvonalak rajzolata kanyargós, a sírok között mozog.

A beregszászi református temető területén két kút található, melyek egymástól nagy távolságra helyezkednek el. Az egyik a temető nyugati részén, a nagy kereszt mellett található, a másik ettől keletebbre, a temető központi részén van.

Régebben volt temetőőr, de ilyen beosztásában napjainkban már senki sem dolgozik itt. Egy melléképület található a területen belül, ahol a temetőőr dolgozott, valamint ide hajtották be a halottaskocsit is, de ezt az épületet mostanra használaton kívül helyezték.

A beregszászi református temetőben református, görög katolikus, valamint pravoszláv sírok is találhatóak. A különböző felekezetek sírjainak elhelyezkedése alapján is tagolni lehet a temetőt. Az ukrán és orosz nemzetiségűek, akik görög katolikus és a pravoszláv egyházhoz tartoztak, többségében a temető nyugati és déli részén temetkeznek,

⁸ <http://www.earth.google.com>, 2009

⁹ Adatközlő: Sepa János, a Beregvidéki Múzeum igazgatója, 2010 ősze.

temetkeztek. A temető bővítésével a délkeleti részen is nagyszámban fordulnak elő görög katolikus és a pravoszláv síremlékek. A református sírok a temető centrális, valamint a keleti részén állnak. Persze ez a beosztás nem azt jelenti, hogy itt kizárólag csak az említett felekezetek sírjai találhatóak. A keveredés mindenhol jelen van.

A temető legrégebbi sírjai többségben az északi, északkeleti, valamint a keleti részen találhatóak. A legújabbak értelemszerűen a déli és a délkeleti részen vannak, mivel itt bővítették utoljára a temetőt.

A beregszászi református temető igen fontos történelmi emlék a kárpátaljai magyarság számára. Kutatásával nemcsak területünk történelmébe kaptunk betekintést, hanem a néprajztudomány szempontjából is számottevő kutatási terep.

IRODALOM

- Bartha Elek (2006). Vallási terek szellemi öröksége. Debrecen.
Diós István – Viczián János (2009). Magyar Katolikus Lexikon XIV. Szent István Társulat, Budapest.
Kunt Ernő (2005). Az utolsó átváltozás. A magyar parasztság halálképe, Neumann Kht., Budapest.
Valerij Razgulov (2000). A beregszászi református temető történetéről. //Beregszász hetilap, 2000. június 22.
Adatközlő: Sepa János, a Beregvidéki Múzeum igazgatója, 2010 ősze.

Kopriva Attila

2010.06.24.

A Hollósy Simon Képzőművészeti Alkotótáborban készült művek reprezentatív kiállítása a Gross Arnold Kiállítóteremben.